

УДК 338.24:37.014.54(477):378.112

*О. О. Романовський,
доктор педагогічних наук, професор, ректор,
Українсько-американський гуманітарний інститут "Вісконсінський
Міжнародний Університет (США) в Україні" (м. Київ)*

ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ "АКАДЕМІЧНОГО КАПІТАЛІЗМУ", "УНІВЕРСИТЕТСЬКОГО (АКАДЕМІЧНОГО) ПІДПРИЄМНИЦТВА" ТА ІННОВАЦІЙ ЕКОНОМІЧНО-РИНКОВОГО ТИПУ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ЕКОНОМІЧНИХ КАТЕГОРІЙ

*О. О. Romanovskyi,
Doctor of pedagogical sciences, professor, rector of the Ukrainian-
American Humanitarian (Liberal Arts)
Institute "Wisconsin International University (USA) Ukraine" (Kiev)*

DEFINITION OF THE ESSENCE "ACADEMIC CAPITALISM", "UNIVERSITY (ACADEMIC) ENTREPRENEURSHIP" AND INNOVATION OF THE ECONOMIC AND MARKET TYPE IN HIGHER EDUCATION AS ECONOMIC CATEGORIES

*Вивчаються та узагальнюються теоретичні дослідження
й практичні розробки в сфері академічного капіталізму та
університетського (академічного) підприємництва.
Досліджуються особливі характеристики і напрями
інноваційної діяльності ВНЗ. Визначається економічна
сутність таких категорій, як академічний капіталізм,
університетське (академічне) підприємництво та
інноваційна діяльність у системі вищої освіти.*

*The theoretical research and practical developments in the
field of academic capitalism and university (academic)*

entrepreneurship are investigated and summarized. The special features and directions of innovation activity of higher educational establishments are examined. The economic nature of such categories as academic capitalism, university (academic) entrepreneurship and innovation in higher education are determine.

Ключові слова: *академічний капіталізм, університетське (академічне) підприємництво; підприємницький ВНЗ; інноваційна діяльність у системі вищої освіти.*

Keywords: *academic capitalism, university (academic) entrepreneurship; entrepreneurial university, innovation in higher education.*

Вступ. Стрімкий розвиток науки і техніки, глобалізаційні та інтеграційні зміни у суспільстві, широке розповсюдження ринкових економічних відносин і посилення їхнього впливу на систему вищої освіти призвели до широкої комерціалізації діяльності ВНЗ, виникнення університетського (академічного) капіталізму і розповсюдження феномену підприємницької діяльності в системах освіти різних країн. Дослідження відомих у всьому світі економістів, фахівців у галузі теорії і практики вищої освіти, економіки вищої освіти, академічного (університетського) підприємництва і підприємницької освіти свідчать про необхідність і важливість університетської підприємницької діяльності, ефективної підготовки підприємців і систематичного впливу підприємництва на розвиток суспільства й зростання ВВП на душу населення.

В економічно розвинених країнах провідні дослідницькі ВНЗ здійснюють значний внесок в інтелектуальний, економічний і науково-технічний розвиток як регіонів, так і країн в цілому. У цьому аспекті цікавим і корисним є досвід США, Великобританії й інших розвинутих країн щодо організації і підтримки інноваційної підприємницької діяльності дослідницьких університетів, коледжів і орієнтованих на університетське підприємництво ВНЗ. Тому вивчення і грамотне запозичення передового досвіду ВНЗ дослідницького і підприємницького типу провідних зарубіжних країн є **актуальним, доцільним** і корисним для ефективного здійснення реформ у системі вищої освіти України.

Забезпечення стабільного прискорення **соціально-економічного розвитку країни** є головним завданням для усіх урядів і народів світу. Він є саме тим показником, **що відображує** тісний зв'язок між рівнем економічного розвитку і вирішенням соціальних проблем країни, а одним із головних чинників, що впливають на його позитивну динаміку, є підприємництво. Усі економічно розвинені країни світу стимулюють і підтримують мале і середнє підприємництво, що сприяє їхньому інноваційному розвитку, підвищенню якості та конкурентоспроможності виробленої продукції (послуг), а також рівня життя населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Глобалізація економіки, стрімке розповсюдження ринкових відносин в усіх сферах і галузях людської діяльності, поширення впливу бізнесу і приватного капіталу на всі сфери суспільного життя, комерціалізація

гуманітарних галузей суспільства і, у першу чергу, наукової діяльності та вищої освіти призвели до виникнення у 1980-х роках феномену "академічного капіталізму". Комерціалізація результатів науково-дослідницької та освітньої діяльності провідних дослідницьких університетів [1-3], поява й поширення підприємницьких університетів [4], університетів-підприємств [5] і університетських підприємств із комерціалізації результатів наукових досліджень [6] сприяли прискоренню економічного розвитку багатьох країн світу. У США і деяких інших державах відбулося успішне перетворення (трансформація) великих дослідницьких університетів у підприємницькі ВНЗ, в Австралії підприємницькі університети поступово перетворилися в університети-підприємства, а досвід Кембриджського підприємства з комерціалізації результатів науково-технічної і винахідницької діяльності професорів і науково-технічного персоналу університету Кембриджа просто вражають [7]. Сьогодні провідні дослідницькі підприємницькі ВНЗ світу вже значною мірою впливають на соціально-економічний розвиток суспільства, їхній внесок у національні ВВП є досить відчутним [8-11].

Постановка проблеми. Для прискорення темпів економічного зростання української економіки надзвичайно важливими і актуальними є проблеми подальшого розвитку малого і середнього бізнесу, інноваційного розвитку науки і техніки, комерціалізації результатів наукових досліджень, у тому числі – завдяки підтримці університетського (академічного) підприємництва, підвищення ефективності національної економіки, науки і вищої освіти, підтримки соціальних програм у державі тощо. Так, у Щорічному Посланні Президента України Верховній Раді України 2013 року наголошується на необхідності дерегуляції та розвитку бізнесу, модернізації реального сектору економіки, прискоренню динаміки соціальних реформ. У сфері гуманізації суспільного життя, що є базовою передумовою успішної модернізації України велика увага приділяється поліпшенню професійної освіти, підвищенню ролі ВНЗ, наукових досліджень та інновацій [12].

Нажаль у вітчизняній літературі проблеми "академічного капіталізму", університетського (або – академічного) підприємництва поки що досліджені недостатньою мірою. Також, важливим є вивчення напрямків і особливостей інноваційної діяльності у сфері вищої освіти, що можуть призвести до відчутних позитивних змін.

Завданням роботи є вивчення особливостей і характеристик "академічного капіталізму", університетського (або – академічного) підприємництва, інноваційної діяльності у системі вищої освіти і встановлення їхньої категоріальної економічної сутності.

Стратегія дослідження в процесі аналізу різноманітних підприємницько-налаштованих ВНЗ базуватиметься на *системному принципі* з використанням структурно-функціонального, системно-діяльнісного, а також системно-генетичного підходів. У процесі емпіричного й теоретичного дослідження особливостей і шляхів університетського (академічного) підприємництва використовуватимуться *методи* абстрагування, аналізу і синтезу, індукції, дедукції, моделювання, аксіоматичний, статистичний, а також системно-структурні та теоретико-інформаційні методи досліджень.

Виклад основного матеріалу.

1. Сутність академічного капіталізму та підприємницької діяльності ВНЗ.

Термін "академічний капіталізм" запропонував ще у 1990 році Е.Хаккет, який у своїй роботі "Наука як професія в 1990-х: Зміна організаційної культури науки" визначив важливі структурні зміни у науці та виявив залежність професійних науковців від зовнішніх джерел фінансування [1]. Далі важливою теоретичною роботою в цій галузі стали монографія С.Слотер і Л.Леслі [2], в якій вони зазначили, що для збереження або збільшення ресурсів викладачі повинні все більше конкурувати за "зовнішні" долари, пов'язані з ринково-орієнтованими дослідженнями у різних сферах прикладних, комерційних, стратегічних і цільових досліджень. Ці гроші можуть бути отримані у формі дослідницьких грантів і

контрактів як наслідок партнерства з промисловістю і урядом, трансферу технологій або ж у формі залучення більшого числа студентів, здатних запропонувати вищу плату за навчання. Автори книги називають ринкову або ринково-подібну (marketlike) діяльність ВНЗ як закладу, так і його співробітників – викладачів і науковців із залучення зовнішніх грошових коштів *академічним капіталізмом*. Головними суб'єктами академічного капіталізму виступають "підприємницько-орієнтовані ВНЗ" разом із своїм професорсько-викладацьким, науковим, інженерним і допоміжним персоналом (із обов'язковим залученням студентів).

Сучасні проблеми вищої школи загострилися і яскраво висвітлюються в Україні, Росії та в багатьох пострадянських країнах через труднощі переходу країн до нового політичного і суспільного-економічного устрою. Проте за своєю суттю вони не є унікальними національними проблемами і повинні розглядатися в загальносвітовому контексті трансформації інституційних основ освіти. Нові умови існування університетів поставили перед науковим і освітянським співтовариством питання про те, чи можна зберегти колишній спосіб роботи, заснований на державному протекціонізмі і бюджетному фінансуванні вищої освіти, чи слід пристосовуватися до нових умов, жертвуючи якоюсь мірою академічною свободою і включаючись у ринкову діяльність. Розглянемо причини виникнення проблем з розвитком науки і вищої освіти у світовій і пострадянській університетській спільноті та охарактеризуємо загальний напрям можливого їхнього вирішення.

Книга Шейли Слотер (Sheila Slaughter) і Ларрі Леслі (Larry L. Leslie) "Академічний капіталізм" [2], що у 1997 році вийшла у США, стала знаменною віхою у сприйнятті підприємництва у сфері освіти і науки як виду бізнесу. Сам термін "академічний капіталізм" сприймався досить незвично тому, що поняття "капіталізм" у кінці ХХ століття асоціювалося з чимось архаїчним і страшним, із нещадною боротьбою за прибутки і надприбутки, із використанням недозволених і навіть брудних способів отримання великого капіталу. Людство вже звикло до терміну "ринкова економіка", що сприймається як гуманний і ефективний спосіб господарювання. Також поєднання слова "капіталізм" із таким символом свободи, чесності, прозорості, безкорисливості, відсутністю практицизму і прагнення до отримання вигоди, яким віками було поняття академічного університетського науково-викладацького співтовариства, виглядало просто несумісним і недоречним.

Цю книгу присвячено саме університетському управлінню, але все, що стосується сучасних умов, в яких опинилися освіта і наука, цілком може бути віднесено і до всього освітнього і наукового співтовариства в цілому (у тому числі і до НДІ академії наук і галузевої науки). До цього академічні проблеми в капіталістичному суспільстві вже досліджувалися на початку 1970-х років [13].

Слід зазначити, що західні теорії розвитку державних (публічних) дослідницьких університетів в умовах академічного капіталізму виходять із необхідності виконання ними величезного обсягу наукової роботи, прикладних і практичних досліджень, що дають відчутний як економічний, так і суспільний результат (нові інженерно-технічні розробки та біотехнології, прискорений розвиток медицини та генна інженерія, сільськогосподарські науки та екологічні програми). І саме брак коштів і недолік матеріальних засобів на розвиток науки в дослідницьких університетах став поштовхом для початку процесу тотальної комерціалізації цього раніше чисто соціального сектору. Саме тому провідні західні дослідники нового університетського управління так багато уваги приділяють питанням комерціалізації технологій. Термін "академічний капіталізм", уперше введений Едвардом Хекеттом (Edward J. Hackett) для позначення важливих структурних змін саме в науці, отримав подальший розвиток в економічно розвинених країнах. Автори книги також зазначають, що Макс Вебер (Max Weber) описував медицину і природні науки як підприємства державного капіталізму.

Проте Слотер і Леслі визначають академічний капіталізм не у вузькому сенсі як "науковий капіталізм", а в широкому розумінні, поширюючи його на *всі форми діяльності* університету. Вони зазначають, що для того, щоб зберегти або збільшити ресурси, викладачі повинні все більшою мірою конкурувати за "зовнішні" долари, які пов'язані з ринково-орієнтованими дослідженнями, що відносяться до різних прикладних, комерційних, стратегічних і цільових досліджень. Ці гроші можуть бути у формі дослідницьких грантів і контрактів як наслідок партнерства з промисловістю і урядом, трансферу технологій або ж у формі залучення більшого числа студентів, здатних запропонувати вищу плату за навчання. Автори книги називають "ринкову або ринково-подібну (marketlike) діяльність ВНЗ (як організації, так і його викладачів) із залучення зовнішніх грошових коштів академічним капіталізмом".

Автори відзначають спірність цього терміну і детально обговорюють заперечення (у тому числі теоретичного характеру), які їм довелося почути в ході дискусій. Проте вони стверджують, що їм не вдалося знайти кращої альтернативи цьому терміну, і підкреслюють, що вони розглядають академічне (університетське) співтовариство як капіталістів, що діють усередині суспільного сектора; вони є підприємцями, що субсидуються державою. У цьому сенсі положення університетських викладачів вельми схоже із положенням галузевих наукових співробітників, наприклад, підприємств космічного або оборонного комплексу, які, хоча й виконують комерційну діяльність, однак через суспільну важливість і необхідність знаходяться під державним протекціонізмом і в тій чи іншій формі фінансуються державою (мають державні субсидії).

Інше пояснення терміну академічний капіталізм базується на понятті "людський капітал". В умовах нового етапу розвитку світової економіки і створення інформаційного суспільства людський інтелектуальний капітал стає головною силою економічного розвитку. Людським капіталом ВНЗ є професорсько-викладацький (академічний) персонал. Академічним капіталом є специфічний товар (послуги) – нові знання, нові навчальні, наукові й технологічні розробки, підготовлені університетом кадри (надані цим кадрам навчально-наукові, освітні й просвітницькі послуги), а ВНЗ, що реалізовує академічний капітал, виявляється залученим в академічний капіталізм.

Оскільки коледжі та університети стали більш підприємницькими у постіндустріальній економіці, вони зосереджуються на знаннях як на суспільному блазі менше, ніж як на товарі, що може бути комерціалізований і використаний в орієнтованій на прибуток діяльності. У академічному капіталізмі та новій економіці, заснованій на знаннях і високих технологіях, підприємницька діяльність ВНЗ стає центральною, а ефективність комерційного використання інтелектуального продукту набуває вирішального значення для успіху закладу в конкурентній боротьбі на різноманітних ринках. Вчені у сфері вищої освіти Шейла Слотер (Sheila Slaughter) і Гері Родз (Gary Rhoades) у своїй монографії [3] докладно деталізують агресивну участь американських ВНЗ у наукомісткій економіці, що базується на знаннях, та аналізують зусилля коледжів і університетів у розробці, маркетингу та продажу продуктів досліджень, освітніх послуг, а також товарів народногоспоживання на приватному ринку.

У дослідженні "Академічний капіталізм і нова економіка. Ринки, держава (штат) і вища освіта" [3] аналізуються проблеми академічного університетського підприємництва (академічний капіталізм), нові взаємини між суспільством і вищою освітою, процес інтеграції університетів у економіку.

У монографії є глави:

1. Теорія академічного капіталізму.
2. Інституціональний (інституційний) клімат (правила, інструкції, положення, політика), необхідний для академічного капіталізму.

3. Патентні інструкції: законодавчі зміни і розширення торгівлі.
4. Патентні інструкції у дії: життя викладачів і студентів.
5. Право інтелектуальної власності: інституційні правила і практика.
6. Право інтелектуальної власності у дії: перетворення на товар основних академічних функцій.
7. Академічний капіталізм на рівні кафедр.
8. Адміністративний академічний капіталізм.
9. Єднальні ланцюжки влади: ради опікунів і президенти університетів.
10. Контракти, товарні знаки і логотип.
11. Студенти бакалаврського рівня і ринки освіти.
12. Режим навчання в академічному капіталізмі.

У першій главі йдеться про те, що наше XXI століття і епоха суспільства знань вимагають нових взаємин між вищою освітою і суспільством. Аналіз цих взаємин привів до розвитку теорії, яка пояснює інтеграцію ВНЗ в економіку. Ця теорія представляє всі групи осіб (викладачів, студентів, адміністраторів), які беруть участь у діяльності ВНЗ, і таких, хто використовує велику різноманітність державних ресурсів для створення нових витків знання і зв'язку ВНЗ з економікою. Ці групи також допомагають створити інституції, за допомогою яких корпоративний підхід застосовується у ВНЗ, розвивається і зміцнюється зв'язок між державним і приватним секторами, вносяться матеріально-фінансові засоби й інтелектуальні ресурси в дослідницьку інфраструктуру для нової економіки, і також утворюються засоби для просування інформації про освітні послуги для студентів. Теорія академічного капіталізму виходить за межі розгляду студентів як споживачів навчально-наукових (освітніх) послуг і розглядає ВНЗ як активного учасника просування свого продукту на ринку.

Досить цікавим є початок книги, присвячений одному з дослідницьких проєктів відомого Техаського Університету A&M (Texas A&M University). Цей проєкт має назву Missyplcty Project. Проєкт фінансувався Джоном Сперлінгом – засновником відомого прибуткового університету Фенікс (University of Phoenix). Він використовував свій прибуток для замовлення клонування в Техаському Університеті A&M – відомому своїми науковими розробками в цій сфері – свого собаки Missy. Увесь цей проєкт дуже добре відображає взаємини, що все стрімкіше змінюються в останні десятиріччя, між економікою (бізнесом) і ВНЗ. Missyplcty Project ілюструє залучення державних (або неприбуткових) університетів до інтелектуальної власності, початок нових компаній і активну участь у діяльності ВНЗ приватних спонсорів.

У витязі з інтернет-повідомлення (сторінки в Інтернеті) щодо цього проєкту йдеться, що проєкт фінансується і розробляється компанією "Збереження генетики і клонування", яка розташована в Техаському Університеті A&M. Університет відразу ж почав роботу над цим проєктом. Кошти на цей проєкт виділив відомий мільйонер Джон Сперлінг, який заробив гроші в університеті Фенікс – системі прибуткової освіти. Університет Фенікс є частиною великого комерційного підприємства, що має назву "Апполо Груп" і включає ще декілька прибуткових ВНЗ та інших закладів. Сперлінг стверджує, що державні та неприбуткові приватні університети отримують близько 60 % свого бюджету від держави. У той же час університет Фенікс зумів завоювати частину ринку і частину освітнього ринку, отримуючи від цього прибутки.

Державні і неприбуткові приватні університети використовують той же механізм, що й університет Фенікс, для створення прибуткових центрів. Ці центри не створюють прибуток для акціонерів, але виробляють (заробляють) додаткові гроші для навчального закладу. Сперлінг, використовуючи свій прибуток від "Апполо Груп", надав Техаському Університетові A&M грант у розмірі 3,5 млн. доларів для клонування свого собаки. Але він також розглядає клонування як бізнес-можливість. Одночасно Сперлінг виділив 5,5 мільйонів

доларів для розвитку свого нового бізнесу, який буде базуватися на результатах наукових розробок Техаського Університету А&М. Чотири професори ветеринарної медицини цього ВНЗ стали бізнес-партнерами Сперлінга. Тобто, вони обмінюють свої професійні знання на пай цієї компанії. Зазначається, що увесь цей проект хоча й фінансувався за рахунок приватних фінансових фондів, але якимось чином все-таки використовував наукові дослідження у сфері біотехнології, що раніше фінансувалися державою. І хоча більшість платників податків, швидше за все, не використовуватимуть послуги з клонування, вони, тим не менше, вже давно купують медикаменти й ліки, що мають за основу запатентовані розробки, які були створені в Гарварді, розрекламовані, доведені до знання населення і просунуті на ринки Дюпоном. У той же час, коли платники податків оплачують федеральні дослідження, що їх проводять професори в університетах, вони одночасно цим самим фінансують і корпорації, які є партнерами університету і які закінчують розробки технологій у цих університетах. Наприклад, раніше професори Техаського Університету А&М клонували кішку. І лише після цього почалося клонування собаки.

Аналіз усього цього проекту підкреслює декілька тем, що розглядаються у даній монографії. Серед них — зростання ринку і зростання ринкової активності у сфері науки та інженерії. Викладачі і навчальні заклади не просто залучаються до роботи зовнішніми організаціями (корпораціями і державою), вони також є активними агентами, які створюють організації, що ламають звичні межі й кордони зв'язків між навчальними закладами та економікою. Такі проекти, як, наприклад, із клонуванням собаки, об'єднують у собі фонди підприємців (корпорацій, компаній) і дослідження в державних університетах.

У книзі запропоновано теорію академічного капіталізму. Ця теорія пояснює процес, яким університети інтегруються в нову економіку. В останній частині XIX століття університети інтегрувалися в індустріальну економіку, зміщуючи свій акцент із теології, моральної філософії і виховання джентльменів на основі церковного вчення, на дисципліни, засновані на точних науках, починаючи з хімії та інженерної справи і закінчуючи суспільними науками. У XXI столітті людство постало перед схожою необхідністю. Вже не можна проігнорувати бізнес і державу, тому що знання дуже складно відокремити від нової економіки. В інформаційному суспільстві знання є сирим матеріалом, який потрібно перетворити на продукцію — продукти, процеси і послуги. Оскільки університети розглядаються суспільством як основні джерела знання, вони повинні включитися у процес встановлення нових взаємин з глобальною економікою. Автономія університету від капіталу і від держави стає все менш можливою і навіть примарною.

У другій главі автори досліджують, яким способом (яким чином) федеральні закони створюють режим, що в ньому може розвиватися академічний капіталізм. Ґрунтуючись на ранніх розвідках і досвіді, що фокусувалися на тому, як федеральні закони допомагали розвиватися конкурентним дослідженням, у цю главу автори включили обговорення права інтелектуальної власності, логотипів компанії, а також студентської фінансової допомоги. Вивчається значення кожного закону для академічного капіталізму. Оскільки авторів цікавить політика, так само як і правила, вони аналізують, як ці закони проходили процес розгляду і прийняття в уряді.

У главі третій аналізується, як держава, державна система й інституційне патентне законодавство створює умови для ще кращого розвитку академічного капіталізму. Автори вивчають і аналізують державну систему та інституційні правила в шести штатах США, починаючи з 1980 і до 2000 року. Наголошується на змінах у суспільстві з погляду на освіту як на суспільний продукт, до режиму знання в академічному капіталізмі.

У главі четвертій вивчається, як ці правила і політика у сфері освіти практично відображаються на ВНЗ і впливають на життя студентів і викладачів. Вивчається декілька судових справ із патентами, які вказують на те, що студенти, які працюють над патентами,

цінуються не як студенти, а як працівники інтелектуальної праці, тобто вони стають гравцями ринку. У книзі аналізується 38 інтерв'ю з викладачами університетів, які були залучені у бізнес. Виявлено, що оскільки точна грань (межа) між суспільними і приватними сферами не розмежована (не викреслена) конкретно, це дуже утруднює інтеграцію університетів і бізнесу, оскільки виникає проблема конфліктів інтересів.

У главі п'ятій досліджується, як держава і державна система права у сфері інтелектуальної власності створюють нові можливості для академічного капіталізму. Особлива увага приділяється вивченню збільшення ринкової активності за межами лише сфери дослідження. Виявлено, що політика права інтелектуальної власності створює комерційні можливості практично у всіх сферах, тим самим даючи дорогу "викладацькому капіталізму".

У главі шостій піднімається два важливих запитання щодо сфери профспілок. Перше – це питання власності на розробку курсів, а друге – як нові технології, які просувають (рекламують) цифрове право власності, формують соціальні взаємини у навчальних закладах.

У сьомій главі вивчається, до якої міри (наскільки далеко) режим академічного капіталізму пробрався до самого центру академічної сфери. Ґрунтуючись на попередніх роботах із пошуку зв'язків між викладанням, дослідженням і ринковою активністю, автори вивчають підприємницьку діяльність на 135 факультетах (наукових, інженерних і суспільних наук) в одинадцяти державних дослідницьких університетах. Показано, що факультети розвивають освітню підприємницьку діяльність так само, як і наукову діяльність. Проте викладачі часто повстають проти менеджерів або роблять підприємницькі кроки самі.

У главі восьмій досліджується, яким чином президенти коледжів і університетів сприяють встановленню режиму академічного капіталізму і посилюють його. Один із висновків – президенти ВНЗ часто співробітничать з лідерами бізнесу або керівниками всіляких державних агентств для того, щоб побудувати телекомунікаційну інфраструктуру для нової економіки. Університети і корпорації наслідують рамки інтелектуальної власності, які дозволяють обом сторонам, що беруть участь у співпраці, отримувати прибуток від продукції (продуктів), що базуються на попередніх наукових розробках, які раніше фінансувалися державою. Адміністративний академічний капіталізм має свій власний виток знань, що є пов'язаним і одночасно відмінним від викладацького академічного капіталізму.

У дев'ятій главі вивчається, як ради опікунів університетів впливають на встановлення і розвиток режиму академічного капіталізму. Проведено аналіз роботи ради опікунів біля десяти кращих приватних і державних університетів, які отримують більше за всіх фінансування від національної фундації з науки. Проаналізовано зв'язки, створені піклувальниками (попечителями), які працюють у провідних американських компаніях. Виявлено, що приватні ради директорів дуже сильно взаємодіють і допомагають університетам влитися в нову економіку.

У главах 10-12 розглянуто такі проблеми: як впливає набір студентів на захоплення ринку; як гонитва за академічним капіталізмом допомагає ВНЗ збільшувати свій прибуток від студентської оплати і зменшувати кількість фінансової допомоги студентів; які можуть існувати протиріччя і невідповідності режиму академічного капіталізму.

Ш.Слотер і Г.Родз відстежили зміни в політиці та практиці, виявили появу нових соціальних мереж і схем утворення та поширення знань, а також дослідили нові організаційні структур і констатували розширення управлінського потенціалу для поліпшення зв'язку ВНЗ і ринків. Вони зобразили (проілюстрували), як впливає і як практично здійснює прес на роботу співробітників (викладачів і науковців), діяльність підрозділів (факультетів, департаментів, кафедр, лабораторій) та адміністративну поведінку одночасне зростання та поширення академічного капіталізму у сфері пошуку (утворення) знань і навчання (освіти). Уточнюючи внутрішні протиріччя академічного капіталізму і нової

економіки, вони відзначають, що державні субсидії все більше вбудовуються в нові джерела доходів, а також зміщення акцентів у ВНЗ від надання клієнтських освітніх послуг студентам до залучення ресурсів від них. Це ґрунтовне дослідження, визначає особливості академічного капіталізму в умовах нової економіки та пропонує новаторські розвідки, що є необхідними для розуміння траєкторії подальшого розвитку американської вищої освіти.

Причиною зародження світового академічного капіталізму є, по-перше, процеси глобалізації економіки і політики розвинених країн, що розпочалися у другій половині ХХ століття; по-друге, напружене протистояння двох світів – капіталістичного і соціалістичного, величезних витрат на військові цілі і, як наслідок, недофінансування багатьох галузей науки і техніки, які не були прямо пов'язаними із військово-промисловими комплексами і залишалися поза увагою державних бюджетів. По-третє, шалений розвиток науково-технічного прогресу, розвиток ринкових відносин, вимоги світових ринків призвели до стрімкого підвищення обсягів споживання вироблених благ, до консюмеризму і перетворили вищу освіту і науку у товар, який можна вигідно продавати і купувати. Взаємини університетів і студентів набули ринкового характеру, контрактна форма навчання стала домінуючою і найбільш привабливою. І, нарешті, по-четверте, інтеграційні процеси в Європі, розпад СРСР і стрімкий розвиток КНР та інших азійських країн вивели пострадянські і постсоціалістичні країни на ринковий шлях розвитку (що миттєво відбилося на вищій школі цих держав). Також глобальна причина розвитку академічного капіталізму – це трансформація світової індустріальної економіки в економіку, що базується на знаннях – утворення інформаційного суспільства.

Проблеми в університетському співтоваристві економічно розвинених країн з'явилися вже в другій половині ХХ століття, а з 1970-х років перспективи вищої освіти набули драматичного забарвлення. Аналізуючи роботи такого типу, О. Грудзинський зазначив, що в 1971 році у США вийшла книга під назвою "Нова депресія вищої освіти" [13]. І у подальшому регулярно з'являлися публікації із погрозами на адресу вищої освіти. Так, Уільям Тірней (William G. Tierney) зазначав, що тематика публікацій кінця 1970-х років стосовно майбутньої долі вищої освіти була обговоренням можливої дороги академічного співтовариства в "організаційну могилу". Наприклад, робота Мортімера і М. Тірнея (Mortimer and M. Tierney) 1979 року передбачала, що ключовими словами у вищій освіті 1980-х років стануть "скорочення, перерозподіл і економія". У 1983 році в Лондоні вийшла книга під назвою "Атака на вищу освіту", а у 1966 році у США було видано монографію під назвою "Університет в руїнах" (цит. за [13]). Як бачимо, досить багато негативних поглядів на академічне підприємництво.

Автори книги "Академічний капіталізм" на прикладі США пропонують сценарії розвитку вищої школи, засновані на значній зміні інституційних умов її існування. Прогнозуючи розвиток американських ВНЗ, вони малюють *найгірший* і *найкращий* сценарії розвитку типового дослідницького університету США. Так, згідно з *гіршим сценарієм*, відбувається посилення процесів глобалізації у сфері політичної економії, обмеження фінансових повноважень федеральних і місцевих урядів, а також інституційна дестабілізація системи ВНЗ. При виникненні подібної ситуації посиляться диференціація дослідницьких університетів, при якій деякі з них знизять свій статус до рівня навчального ВНЗ із можливістю надання, як правило, тільки ступеня бакалавра (і незначної кількості магістерських програм). Можливо, такий університет реалізуватиме декілька магістерських програм і дуже невелику кількість напрямів аспірантури. Автори не вважають, що треба очікувати, що в результаті кількість дослідницьких університетів із державним і місцевим фінансуванням скоротиться до одного на кожен штат, але, можливо, дослідницькі функції частково перейдуть до приватних університетів. При цьому студенти будуть вимушені платити високу плату за освіту в усіх галузях знань — точно так, як це сьогодні існує в

медицині і, частково, в юриспруденції. Основні дослідницькі університети, швидше за все, концентруватимуться в штатах із менш розвиненим приватним сектором освіти і великою чисельністю населення. Ті дослідницькі університети, які зможуть вижити в цих умовах, фактично також будуть приватизованими, оскільки студенти повинні будуть платити високу плату за своє навчання.

Процентне співвідношення фінансування досліджень у США відносно інфляції та росту цін має, на думку авторів книги, залишитися на колишньому рівні або неістотно зменшитися. Але фінансування ще більшою мірою буде сфокусованим на прикладній науці "з комерційною віддачею". Федеральні фонди будуть переважно орієнтованими на партнерство: "університет – промисловість – уряд" (відповідно до моделі "потрійної спіралі" Г. Іцковіц) у пріоритетних для національної технологічної політики сферах, що визначатимуться, головним чином, промисловістю. А сама промисловість буде широко представлена багатонаціональними корпораціями, що поставляють товари і послуги на глобальний ринок. Відшкодування накладних витрат університетів знизиться і ВНЗ будуть вимушені концентруватися на дослідженнях, які раніше (в основному) виконувалися галузевими промисловими лабораторіями. Здобуття коштів із приватних фондів стане різновидом ризикового підприємництва, а університетські центри, які функціонують як малі і середні підприємства, існуватимуть в умовах високого ризику. Вони будуть вимушені займатися високотехнологічним підприємництвом, щоб виробити і вивести на ринок інноваційні продукти, які забезпечували б високий рівень обертання коштів і отримання прибутків. При цьому неринкові сфери зможуть розраховувати лише на низький рівень державного і приватного фінансування.

Разом із появою диференціації між приватними і державними (публічними) дослідницькими університетами, відмінності серед самих публічних (державних) дослідницьких університетів зростатимуть ще більшою мірою. Професорсько-викладацький склад, який буде здатний самоорганізуватися у науково-виробничі підприємницькі центри і стати успішними академічними капіталістами, буде це здійснювати. їм доведеться розширити свою участь у навчальному процесі, щоб не втратити академічну складову університетів і коледжів. Виходячи з різного потенціалу адаптації до академічного капіталізму, деяким викладачам доведеться працювати більше, ніж іншим. Так, наприклад, на фізичних і математичних факультетах здійснюватиметься навчання до ступеня бакалавра, а центри матеріалознавства і біотехнологій, у той же час, будуть залучені до академічного капіталізму. Ясно, що будь-які сфери, що менше придатні перейти до академічного капіталізму, знайдуть для себе подібні можливості. Наприклад, соціологи зможуть здійснювати соціологічні дослідження для спільних проектів "університет – промисловість – уряд".

У цілому, професорсько-викладацький персонал, який належить до близьких до наукового ринку сфер, буде викладати менше, ніж ті, хто є далеким від нього. Збільшиться відсоток тих, хто працюватиме на півставки. Викладачі, що працюють на повну ставку у сферах, далеких від ринку, матимуть менше часу для досліджень і самоосвіти, але більше — для викладання і виховної роботи.

Через наведені вище приклади нерівності у підприємницькій придатності і професійній зайнятості у стані професорсько-викладацького складу університетів, саме сприйняття університетів як закладів освіти і науки і "храмів освіти" руйнуватиметься. Увага університетських менеджерів буде більше зосереджена на елементах організації, від яких залежить прибуток. Це структури, створені академічними капіталістами, а також навчальні підрозділи, що приносять плату за навчання студентів. Члени центрів академічного капіталізму, як і раніше, користуватимуться істотною автономією, проте вони повинні будуть піддаватися моніторингу з боку центральної адміністрації, оскільки їхня діяльність відіграє вирішальну роль для отримання доходів (і прибутків) університету. Тоді як із метою знизити

витрати ВНЗ, ті працівники, хто працюватиме на півставки, замінюватимуть тих, хто працює на повну ставку, адміністратори посилюватимуть контроль у першу чергу за першими. Керівники і власники, які є дуже зацікавленими у підвищенні вартості ВНЗ, наполягатимуть на збільшенні ролі планування з боку менеджерів. І саме менеджери, а не професорсько-викладацький склад прийматимуть рішення, які сфери повинні розвиватися, а які – ні.

Плата за навчання зростатиме, тоді як гранти і субсидії знижуватимуться. Батьки і діти, які оплачують досить дорогу освіту, скаржитимуться на зниження якості навчання внаслідок наявності великої кількості викладачів, що працюють на півставки. З часом дослідницькі університети найматимуть більше і більше викладачів на повну ставку на контрактній основі, замінюючи ними викладачів, зайнятих на півставки. Викладачі, які не беруть участь в академічному капіталізмі, з часом ставатимуть саме викладачами, а не викладачами-дослідниками, і будуть прагнути працювати за контрактом, а не постійно обіймати яку-небудь посаду. Таким чином, вони менше впливатимуть на розклад занять і на керівництво дослідницьким університетом.

Автори книги також дають і *оптимістичний варіант сценарію*. Згідно з ним, при оптимістичному сценарії розвитку подій, процес глобалізації стабілізується, держави підпорядкують контролю свої бюджетні дефіцити і борги, а фінансування дослідницьких університетів залишиться таким же або зростатиме досить малими темпами на федеральному рівні і на рівні штатів. Диференціація університетів буде розширюватися і статус багатьох ВНЗ знизиться. Проте кожен із штатів матиме принаймні один публічний (державний) дослідницький університет високої рівня і належної якості. Вища освіта стане одним із спеціальних типів підприємства штату з єдиним університетським містечком, але, у більшості випадків, вища освіта надаватиметься за допомогою розвинених телекомунікаційних систем, що будуть об'єднувати університетські містечка (кампуси) на рівні штату. Як і раніше, основні фінансові вкладення призначатимуться для тісної співпраці "університет – промисловість – уряд" для успішної конкурентоспроможності на глобальному ринку. Але також існують і спеціальні федеральні фонди і фонди штатів, призначені для фінансування регіонального розвитку малих і середніх підприємств, на формування яких співтовариство зможе впливати. Значна частина цього фінансування буде призначена для компаній, діяльність яких відповідає потребам суспільних (громадських) послуг. Наприклад, еколого-очисні і екологічно безпечні підприємства, організації із охорони здоров'я і надання освітніх послуг. Університети для здійснення досліджень утворюватимуть консорціуми з корпораціями, виробництвами, споживачами, місцевими і регіональними урядами.

Університети, що здійснюють дослідження в суспільному (публічному або державному) секторі, отримуватимуть невелике (досить скромне) фінансування своїх накладних витрат, сприятимуть створенню робочих місць на місцевому і регіональному рівнях і організовуватимуть прибуткові компанії, що приносять значний дохід.

Диференціація університетів продовжуватиметься, але вона відрізнятиметься від тієї, про яку йдеться у песимістичному сценарії. Якщо зміни політичної лінії поставлять доходи ВНЗ у залежність від кількості студентів, то в освітніх установах будуть широкі рамки для планування. Вони підтримуватимуть себе навчанням студентів, отримуючи фінансування від грантів комерційних або державних фондів. Виходячи з того, що невеликий відсоток викладачів отримуватиме фінансування за рахунок грантів і контрактів, більша частина персоналу присвячуватиме час викладанню або, що ймовірніше, розвиткові змішаної діяльності, коли викладачі поєднують викладацьку і дослідницьку діяльність, можливо — з наголосом на викладацьку. У відповідь на коливання попиту і потреби викладачів у дослідницькій діяльності зростатиме мінливість навчального навантаження. Наприклад, через якийсь час викладачі вестимуть три предмети у одному семестрі, а потім інший семестр

присвячуватимуть дослідницькій роботі. Незважаючи на наявність дослідницького компонента в роботі викладача, основний наголос буде зроблений на процес навчання.

Згідно з цим кращим сценарієм, викладач гратиме велику роль в управлінні ВНЗ, можливо, замінюючи менеджерів середньої ланки. Вони зароблятимуть капітал у процесі здійснення викладацьких ініціатив і утворюватимуть невеликі, гнучкі міждисциплінарні союзи, які більшою мірою відповідають потребам студентів і зовнішнього світу. Ці союзи розроблятимуть стратегії з прийому студентів і сприятимуть наступному надходженню коштів за допомогою створення програм, які поєднують для викладачів можливості навчання студентів із дослідницькою роботою, змінюючи робоче (навчальне) навантаження між членами цих союзів і, таким чином, відповідаючи потребам кожного співробітника.

На думку авторів книги "Академічний капіталізм", кращий і гірший сценарії є крайніми ситуаціями, полюсами. Без сумніву, розвиток публічних (державних) дослідницьких університетів у майбутньому матиме коливання в обидва боки, інколи — наближатися до гіршого варіанта, інколи — до кращого. І, врешті-решт, розвиток піде за якимось усередненим сценарієм.

Виклад сценаріїв розвитку системи освіти США, прогнозованих авторами книги "Академічний капіталізм", і загальна оцінка ситуації у міжнародній вищій освіті, що дається представниками світової академічної спільноти, зводяться до таких загальних термінів: "депресія освіти", "скорочення і економія в освіті", "атака на освіту", "руїни університету", "втрата освіти". Такі песимістичні передбачення є наочним індикатором появи нових завдань для академічного співтовариства світу. Університет — це передусім люди: із своїми традиціями; стереотипом мислення; стилем роботи; звичкою до певного способу і рівня життя. Особливе положення ВНЗ і вищої школи в суспільстві і державі характеризує їх у будь-якому суспільстві як символи незалежності і свободи. Звичайно, що в умовах ринкових відносин академічне співтовариство опинилося у незвичній ситуації щодо часткової відмови від академічної свободи в ім'я виживання, діяльності із залучення додаткових ресурсів, необхідних для забезпечення наукового-освітнього процесу. Виявилось, що, окрім виконання вибраної наукової тематики і занять зі студентами, виникла ще одна абсолютно нова проблема: необхідність займатися якоюсь комерційною діяльністю для забезпечення фінансового благополуччя. Про це свідчить мотив тривожних публікацій про подальшу долю світової вищої освіти з книги "Підприємство університет" Сімона Маргінсона (Simon Marginson) і Марка Консидайна (Mark Considine) [5] (див. розділ "Втрачений рай?").

Проте за останніх 20 років університети розвинених країн уже дали деякі спільні відповіді на виклики академічного капіталізму. Так, як зазначалося раніше, термін "академічний капіталізм" виник у зв'язку з фінансовими проблемами розвитку наукових досліджень. Оскільки у США, Великобританії, Канаді, Австралії і Західній Європі наукові дослідження, а особливо — фундаментальні, є сконцентрованими у великих дослідницьких університетах, це і привело до перегляду основ діяльності університетів і до істотної організаційної перебудови університетської науки. Новий підхід до розвитку університетської науки отримав назву "Комерціалізація технологій" або "трансфер технологій" [13]. В організаційному плані це привело до створення нової спеціальної інфраструктури наукових досліджень у вигляді університетських технологічних парків, у соціальному плані — до залучення вчених у роботу підприємств високих технологій і, відповідно, впровадженню підприємницької культури в наукову спільноту.

З початку дев'яностих років ХХ століття у світі на перший план почали виходити проблеми організації масової вищої освіти в умовах глобального конкурентного ринкового середовища, а також проблеми зростання складності університетської технологічної структури. Відомий європейський експерт із університетського менеджменту Карел Таверньє (Karel Tavernier) зазначив, що повсюди у світі уряди все більше й більше не мають можли-

вості оплачувати у повному обсязі рахунки вищої освіти: порівняно з іншими пріоритетами сучасні університети стали занадто дорогими для існування за гроші суспільства. Більш того, уряди не лише не в змозі, але й не бажають цього робити з тієї простої причини, що у сучасному суспільстві знань широке коло університетської продукції приносить значні дивіденди тим, хто його набуває. Той, хто отримує вигоду, повинен заплатити хоча б якусь частину вартості. Як наслідок — університети стають якимись гібридами: напівдержавними, напівприватними. Принаймні, частину своєї діяльності вони вимушені здійснювати в умовах глобального ринку із сильними конкурентами, що з'являються з неочікуваних сторін: хорошим прикладом даної тенденції є мультинаціональні корпорації, що перетворюють свої внутрішні тренінгові центри на акредитовані корпоративні університети (цит. за [13]). Це привело до розуміння того, що не лише наука, але й освітня діяльність університету має бути переведена на нові організаційні рейки. Спільна відповідь на тотальне залучення університетів розвинених країн до академічного капіталізму полягає у трансформації університету у своєрідне підприємство публічного (громадського) сектора економіки і у виробленні загально-університетської підприємницької культури. Таким чином, із збільшенням проблем університети економічно розвинених країн світу йшли шляхом комерціалізації тих сфер своєї діяльності, де в першу чергу відчувався брак фінансових коштів. Цей шлях від комерціалізації науки до комерціалізації освітньої діяльності і до загального підприємницького стилю роботи призвів до виникнення університету-підприємства.

Проведений аналіз сутності "академічного капіталізму" дозволяє *визначити його як таку економічну категорію, що означає нове економічно-соціальне середовище, в якому опинилися наукові установи і системи вищої освіти й усі ВНЗ світу в кінці ХХ – на початку ХХІ століть*. Воно характеризується ринковою або ринково-подібною діяльністю в сфері науки і вищої освіти і розглядає академічне (університетське) співтовариство як капіталістів, що діють усередині суспільного сектора – вони є підприємцями, що субсидуються державою. Положення університетських викладачів вельми схоже із положенням галузевих наукових співробітників, наприклад, підприємств космічного або оборонного комплексу, які, хоча й виконують комерційну діяльність, однак через суспільну важливість і необхідність знаходяться під державним протекціонізмом і в тій чи іншій формі фінансуються державою (мають державні субсидії). Категорія "академічного капіталізму" базується на поняттях людського інтелектуального капіталу та академічного інтелектуального капіталу, які в умовах нового етапу розвитку світової економіки і створення інформаційного суспільства стають головною силою економічного розвитку. Інтелектуальним людським капіталом є науковці, професорсько-викладацький академічний персонал. Академічним інтелектуальним капіталом є специфічний товар (послуги) – нові знання, нові навчальні, наукові й технологічні розробки, підготовлені університетами кадри (надані цим кадрам навчально-наукові, освітні й просвітницькі послуги), а наукові установи і ВНЗ, що реалізують академічний інтелектуальний капітал, є залученими до академічного капіталізму складовими – своєрідними науковими і освітніми корпораціями (економічні категорії в сфері науки і освіти). Цілком ясно, що "академічному капіталізму" передують перехідний період від академічної суспільно усвідомленої захищеності форми університету як "храму науки" із своїми високоморальними законами і непохитними етичними нормами до хижачьких форм капіталізму. Цей термін символізує, що університети та інші ВНЗ, як і сама вища школа, вступили до радикально нового періоду розвитку, який вимагає нових інституціональних рішень.

Типи підприємницьких ВНЗ наведено в [14].

2. Визначення та характеристика сутності підприємницької діяльності ВНЗ (університетського або академічного підприємництва) як економічної категорії

Академічне (університетське) підприємництво та підприємницьку діяльність ВНЗ доцільно визначити як узагальнену економічну категорію, що оперує такими економічними категоріями як: капіталізація знань, комерціалізація інтелектуального продукту, інтелектуальний продукт (інтелектуальна продукція), нові місії (завдання) ВНЗ, нова місія вченого тощо. Характерними й визначальними складовими університетського підприємництва є такі економічні процеси, як:

1) капіталізація знань (процес накопичення нематеріальних активів (нових знань і технологій) та інтелектуального капіталу (здібностей людей, їх знань, інформації, підприємницьких здібностей, умінь і навичок) з подальшим перетворенням у капітал і конкурентні переваги);

2) комерціалізація нових знань (трансформації знань як наукової категорії інтелектуального продукту у економічну категорію товару, що має свою вартість і ціну);

3) перетворення наукової та викладацької діяльності в свого роду підприємництво: здійснення дослідницьких проєктів опиняється в прямій залежності від отримання грошових субсидій (грантів, інвестицій тощо) окремих корпорацій (установ, організацій, асоціацій, фондів).

До більш узагальненої економічної категорії академічного (університетського) підприємництва належать такі економічні категорії як: інтелектуальна власність; знання, результати НДДКР, освітні та наукові послуги як товар, що має визначену вартість; інтелектуальний продукт і його вартість, гроші, кредити, капітал, людський капітал, академічний капіталізм як специфічна складова капіталістичної економіки, ринок попиту і збуту інтелектуальної продукції: накопичених раніше знань, освіти, освітніх послуг, наукових досліджень, нових знань і технологій, освітніх і наукових послуг, ринки праці, наймана праця, заробітна плата, фінансово-майнові та орендні відносини і таке інше.

Характеризуючи підприємницьку діяльність ВНЗ як економічну категорію, необхідно розглядати такі її головні складові, як:

- ВНЗ державної та приватної форми власності;
- державне (федеральне, штатів, місцевих громад) і недержавне (приватне) фінансування академічної (освітньо-навчальної та науково-дослідної) діяльності ВНЗ;
- отримані матеріальні (економічні) або соціальні (громадські блага) результати від академічної діяльності ВНЗ і їхня вартість;
- державне або приватне привласнення часток (і яких саме) доходів від результатів академічної діяльності та способи їхнього розподілення (комерціалізація результатів академічної діяльності ВНЗ);
- які саме отримані результати академічної діяльності можуть бути комерціалізованими і яка для цього існує законодавча база;
- яким чином можуть вимірюватися отримані матеріальні (економічні) або соціальні (громадські блага) результати від академічної діяльності ВНЗ і як оцінюється (вимірюється) їхня вартість або економічна ефективність академічної діяльності ВНЗ;
- які основні та додаткові джерела фінансування можуть залучати ВНЗ для успішного виконання своєї академічної діяльності та яким чином можуть їх використовувати;
- якою є роль держави та приватних ініціатив для фінансової підтримки вищої освіти і провідних дослідницьких ВНЗ тощо.

Оскільки у академічному (або університетському) підприємстві як і у кожній економічній категорії з урахуванням структури економічної системи відображаються зв'язки й відносини між замовниками – повноважними представниками держави або приватного капіталу – і виконавцями – працівниками та співробітниками ВНЗ – у процесі привласнення (або тимчасового використання) засобів виробництва, предметів споживання, послуг, інтелектуальної власності та інших об'єктів власності, з одного боку, і виробничі зв'язки між

замовниками і виконавцями у процесі їхньої інтелектуальної і науково-технічної праці, створення ними інтелектуальних (нові знання), матеріальних (зразки нової техніки, нові технології, методи, методики, способи) благ і послуг (освітня і наукова діяльність), то цей тип зв'язків і відносин безперечно є *соціально-економічним*.

Академічне (університетське) підприємництво характеризується також і *техніко-економічними* типами зв'язків і відносин, оскільки використовує взаємодію людей із навколишнім середовищем, впливає на науково-технічний розвиток суспільства і поліпшення екологічних умов життя на Землі.

Сам феномен академічного (університетського) підприємництва є цікавим і досить важливим вже тому, що підприємницька діяльність ВНЗ:

- *по-перше*, позитивно впливає на місцевий, регіональний і національний розвиток підприємництва, стимулює населення до самостійної продуктивної діяльності і тим самим сприяє вирішенню проблем економічного зростання і зайнятості (відкриттю нових робочих місць);

- *по-друге*, сприяє фінансовій стабільності ВНЗ і створенню необхідних матеріально-технічних умов для подальшого розвитку як самого навчального закладу, так і системи вищої освіти в цілому;

- *по-третє*, сприяє утворенню корпоративної підприємницької культури ВНЗ;

- *по-четверте*, підвищує ефективність економічної та підприємницької освіти як на професійному рівні, так і на загальному – серед пересічних громадян.

Все це, у свою чергу, сприяє утворенню позитивного суспільного ставлення до підприємництва як ефективного самостійного виду діяльності та засобу самореалізації людини, утворює підприємницький менталітет у суспільстві.

3. Економічна категоріальна сутність інновації економічно-ринкового типу в системі вищої освіти

Інноваційна діяльність, як комплекс заходів із забезпечення ефективності інноваційного процесу на різних рівнях і в різних сферах освітньо-педагогічної і науково-дослідницької діяльності, під впливом економічно-ринкових чинників призводить до змін таких компонентів педагогічного та наукового процесу як: смисл, цілі, зміст освіти (теорія освітньої діяльності); шляхи пошуку нових знань і їхнього осмислення (фундаментальні наукові дослідження); трансформація і передача (трансфер) нових знань (використання нових знань у прикладних наукових дослідженнях і їх промислове впровадження); розробка зразків нової техніки і нових технологій (проектно-конструкторська діяльність) і їх подальша передача в промисловість (бізнес); форми, методи, технології, засоби навчання та наукового пошуку (методи, методики і технології навчання); системи управління педагогічним процесом і науковими дослідженнями (менеджмент освітньо-науковою діяльністю) тощо. Також важливим завданням для соціально-економічного зростання суспільства є розвиток і підтримка підприємництва, організація і надання якісної підприємницької освіти [15].

При цьому інноваційні зміни в системі вищої освіти можуть відбуватися за зазначеними на рис. 1 напрямками. Результатом діяльності інноваційних ВНЗ підприємницького типу мають бути:

- *Інноваційні освітні технології, методи і методики підготовки кадрів*

- *Розповсюдження нових знань, трансфер технологій*

- *Комерціалізація і промислове впровадження результатів НДДКР (R&D)*

- *Участь ВНЗ і НДІ в місцевому і регіональному інноваційному розвитку*

Нововведення в системі вищої освіти можуть призводити до інноваційних змін. Цілком слушно розглядати *інноваційну діяльність ВНЗ в системі вищої освіти як економічну категорію, пов'язану з капіталізацією і комерціалізацією інтелектуальної продукції – знань, технологій, освітньо-наукових послуг* тощо.

Далі, на рис. 2, розглянемо типи таких нововведень і їх класифікацію. При цьому зазначимо, що інновації економічно-ринкового типу (рис. 3) об'єднують викликані науково-технічним і промислово-економічним розвитком суспільства та розповсюдженням ринкових економічних відносин на всі сфери соціально-економічної діяльності людства комерціалізацію освітньої та науково-технічної діяльності ВНЗ і всієї вищої освіти та по суті своїй є *інноваціями економічно-промислового розвитку, залежними від ринкових вимог*.

До інновацій економічно-ринкового типу належать такі нововведення, що дозволяють в умовах зменшення бюджетного фінансування вищої освіти і науки дістати необхідні ресурси не тільки для виживання, але й для процвітання ВНЗ. Це:

1) Нові форми і типи фінансування освіти й кредитування освітніх послуг, закладів

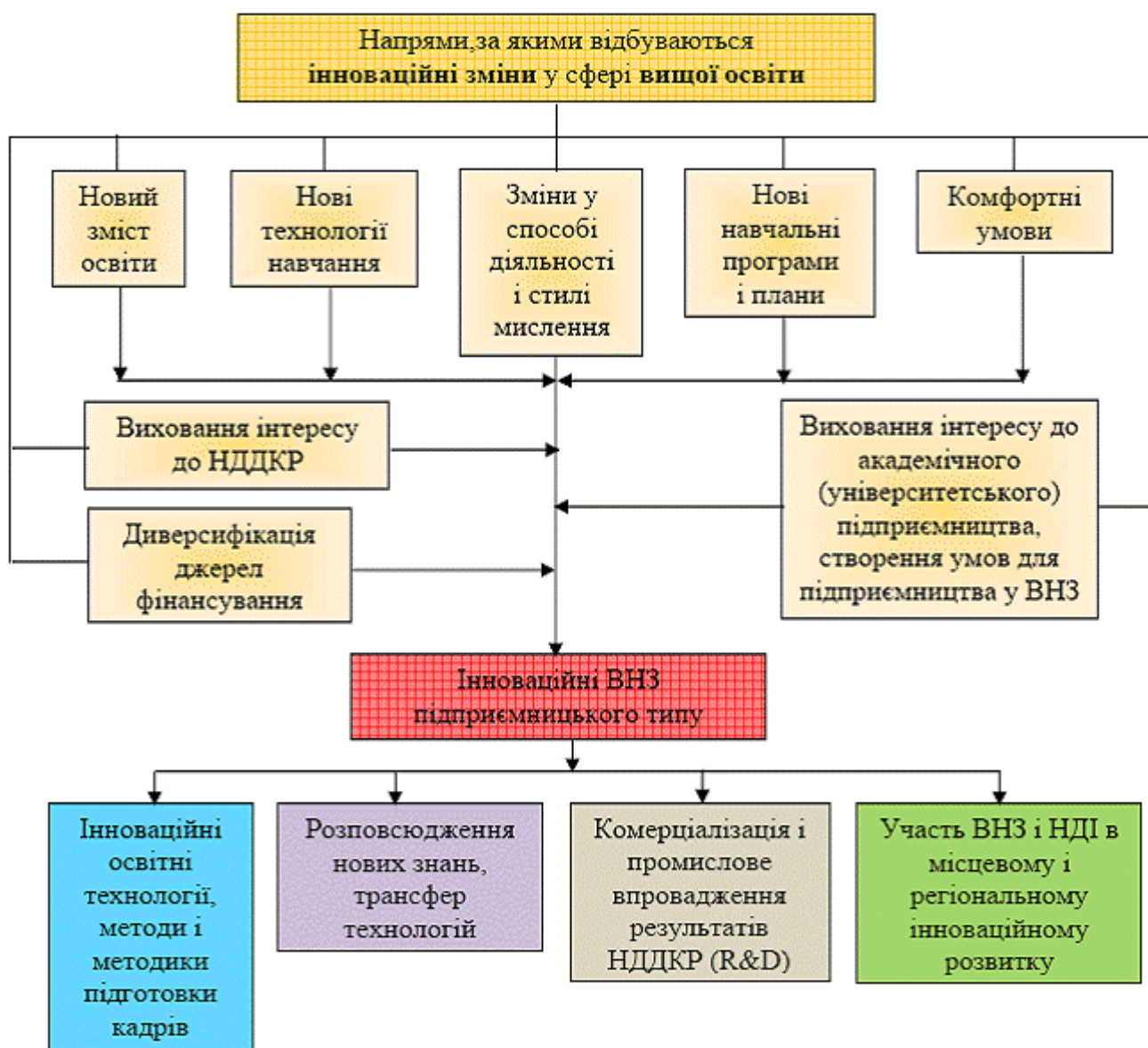

Рис. 1. Напрями, за якими відбуваються інноваційні зміни в сфері вищої освіти

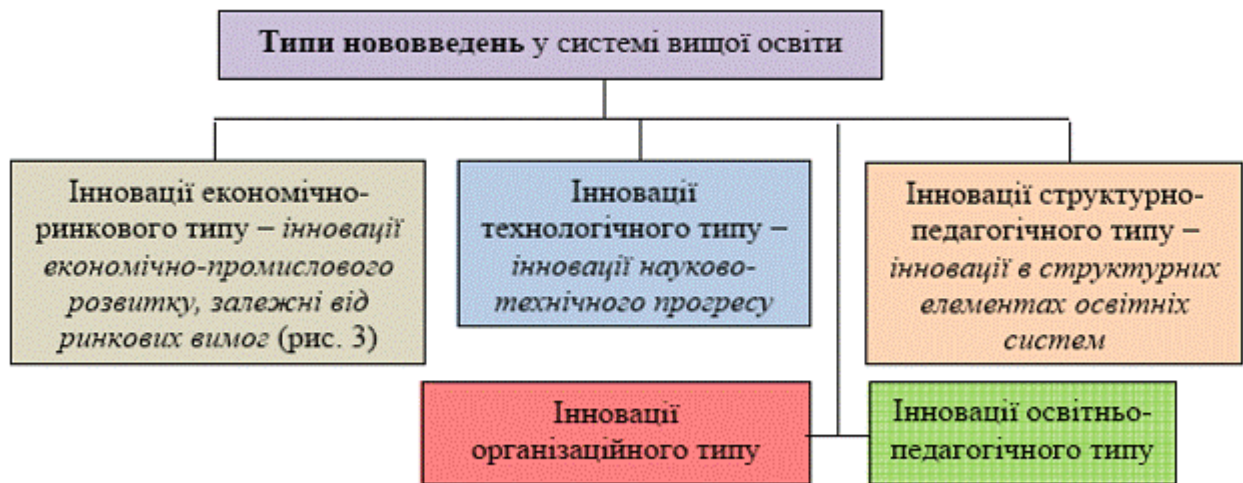

Рис. 2. Типи нововведень у системі вищої освіти, що можуть призводити до інноваційних змін (авторська розробка)

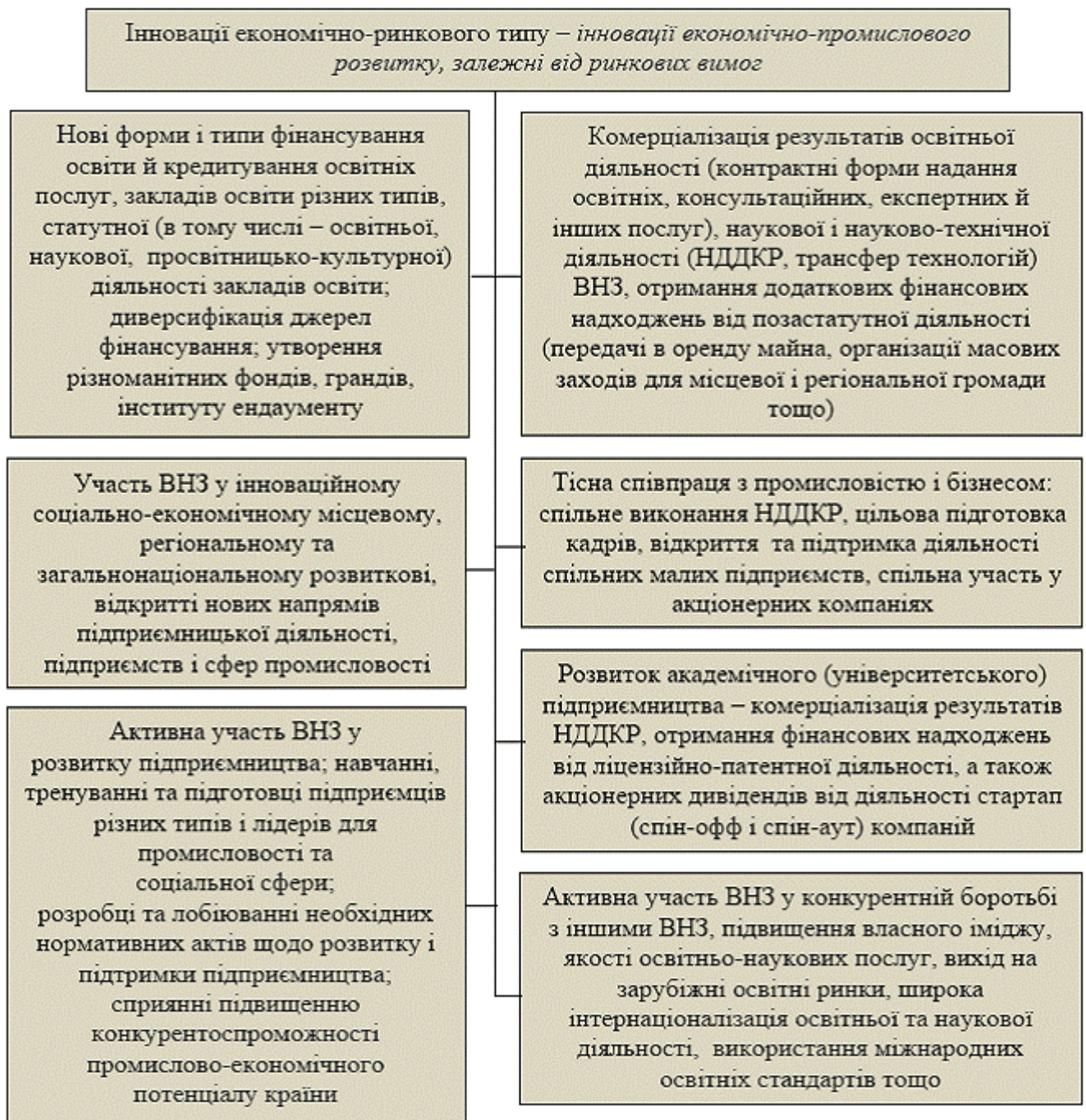

Рис. 3. Інновації економічно-ринкового типу – інновації економічно-промислового розвитку, залежні від ринкових вимог
(авторська розробка)

освіти різних типів, статутної (в тому числі – освітньої, наукової, просвітницько-культурної) діяльності закладів освіти; диверсифікація джерел фінансування; утворення різноманітних фондів, грантів, інституту ендаументу.

2) Комерціалізація результатів освітньої діяльності (контрактні форми надання освітніх, консультаційних, експертних й інших послуг), наукової і науково-технічної діяльності (НДДКР, трансфер технологій) ВНЗ, отримання додаткових фінансових

надходжень від позастатутної діяльності (передачі в оренду майна, організації масових заходів для місцевої і регіональної громади тощо).

3) Участь ВНЗ у інноваційному соціально-економічному місцевому, регіональному та загальнонаціональному розвитку, відкритті нових напрямів підприємницької діяльності, підприємств і сфер промисловості.

4) Тісна співпраця з промисловістю і бізнесом: спільне виконання НДДКР, цільова підготовка кадрів, відкриття та підтримка діяльності спільних малих підприємств, спільна участь у акціонерних компаніях.

5) Активна участь ВНЗ у:

- розвитку підприємництва;
- навчанні, тренуванні та підготовці підприємців різних типів і лідерів для промисловості та соціальної сфери;
- розробці та лобіюванні необхідних нормативних актів щодо розвитку і підтримки підприємництва;
- сприянні підвищенню конкурентоспроможності промислово-економічного потенціалу країни.

6) Розвиток академічного (університетського) підприємництва – комерціалізація результатів НДДКР, отримання фінансових надходжень від ліцензійно-патентної діяльності, а також акціонерних дивідендів від діяльності стартап (спін-офф і спін-аут) компаній.

7) Активна участь ВНЗ у конкурентній боротьбі з іншими ВНЗ, підвищення власного іміджу, якості освітньо-наукових послуг, вихід на зарубіжні освітні ринки, широка інтернаціоналізація освітньої та наукової діяльності, використання міжнародних освітніх стандартів тощо.

Зауважимо, що *інновації економічно-промислового розвитку, залежні від ринкових вимог*, є найбільш болючими, дискусійними та неприйнятними для значної кількості освітян і науковців. Вторгнення ринкових механізмів господарювання в академічну сферу багато в чому є протиріччям поняттям "чистої науки та освіти", що є незалежними від фінансових втручань і фінансового тиску. Однак, зрозумілим також є, що в умовах тотальної комерціалізації усіх сфер життя людства, глобальних фінансових криз і постійного зменшення обсягів фінансування науки та освіти (і, в першу чергу, вищої освіти), питання "бути чи не бути" реально постає перед значною кількістю ВНЗ і наукових установ, великим числом освітян і науковців у всіх країнах світу. У тих країнах, де реально підтримуються освіта і наука, вже створені необхідні умови для їх цивілізованої альтернативної фінансової підтримки.

Висновки з даного дослідження.

1.Проведений аналіз сутності "академічного капіталізму" дозволяє визначити його як таку економічну категорію, що означає нове економічно-соціальне середовище, в якому опинилися наукові установи і системи вищої освіти й усі ВНЗ світу в кінці ХХ – на початку ХХІ століть. Воно характеризується ринковою або ринково-подібною діяльністю в сфері науки і вищої освіти і розглядає академічне (університетське) співтовариство як капіталістів, що діють усередині суспільного сектора – вони є підприємцями, що субсидуються державою.

2.Академічне (університетське) підприємництво та підприємницьку діяльність ВНЗ доцільно визначити як узагальнену економічну категорію, що оперує такими економічними категоріями як: капіталізація знань, комерціалізація інтелектуального продукту, інтелектуальний продукт (інтелектуальна продукція), нові місії (завдання) ВНЗ, нова місія вченого тощо.

3.Інноваційну діяльність ВНЗ в системі вищої освіти доцільно розглядати як економічну категорію, пов'язану з капіталізацією і комерціалізацією інтелектуальної продукції – знань, технологій, освітньо-наукових послуг тощо.

Список літератури:

1.Hackett, Edward J. Science as a Vocation in the 1990s: The Changing Organizational Culture of Science. – Ohio State University Press, U.S.A. // The Journal of Higher Education, 1990. – Vol. 61, No. 3. – Pp.: 241–279.

2.Slaughter, S., Leslie. L. Academic capitalism. Politics, Policies, and the Entrepreneurial University. Baltimore, MA, U.S.A.: The John Hopkins University Press, 1997. – 276 p.

3.Slaughter, S., Rhoades, G. Academic Capitalism and the New Economy. Markets, State and Higher Education. – U.S.A.: The Johns Hopkins University Press, 2009. – 384 p.

4.Clark, Burton R. Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformation. IAU PRESS. ISSUES IN HIGHER EDUCATION / Wagon Lane, Bingley BD16 1WA. – U.K.: Emerald Group Publishing Limited. Howard House, 2008. – 164 p.

5. [Marginson](#). S., [Considine](#). M. The enterprise university: power, governance, and reinvention in Australia. – U.K.: Cambridge University Press, 2000. – 272 p.

6.Cambridge Enterprise commercialising University science. University of Cambridge, U.K. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.enterprise.cam.ac.uk (Дата звернення: 03.05.2011).

7.Cambridge Enterprise of University of Cambridge. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.enterprise.cam.ac.uk, enquiries@enterprise.cam.ac.uk (Дата звернення: 01.08.2011).

8.[Etzkowitz](#), H. The Triple Helix: University-Industry-Government Innovation in Action. – New York & London: Routledge, Taylor & Francis Group, 2008 - 164 p.

9.Etzkowitz, H. Entrepreneurial Scientists and Entrepreneurial Universities in American Academic Science. // Minerva, 1983. – Vol. 21. – Is. – 2-3. – Pp. 198-233.

10. Etzkowitz, H. Research groups as 'quasi firms': the invention of the entrepreneurial university. // Research Policy, 2003. – Vol. 32. – Is. 1. – Pp. 109-121.

11. Etzkowitz, H. The evolution of the Entrepreneurial University. // International Journal of Technology and Globalization, 2004. – Vol. 1. – No. 1. – Pp. 64-77.

12. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: НІСД, 2013. – 576 с.

13. Грудзинский А.О. Проектно-ориентированный университет. Профессиональная предпринимательская организация вуза. Монография / А.О. Грудзинский. – Н.Новгород: Изд-во ННГУ, 2004. – 370 с.

14. Романовський О.О. Феномен підприємництва в університетах світу : монографія / О.О. Романовський. – Вінниця: Нова книга, 2012. – 503 с.

15. Романовський О.О. Інноваційна діяльність дослідницьких підприємницьких університетів США: Монографія / О.О. Романовський. – К.: Вид-во КНУТД, 2012. – 134 с.

References

1.Hackett, Edward J. (1990), “Science as a Vocation in the 1990s: The Changing Organizational Culture of Science”. – Ohio State University Press, U.S.A. // The Journal of Higher Education. – Vol. 61, No. 3. – Pp.: 241–279.

2.Slaughter, S., Leslie. L. (1997), “Academic capitalism. Politics, Policies, and the Entrepreneurial University”. Baltimore, MA, U.S.A.: The John Hopkins University Press.

3.Slaughter, S., Rhoades, G. (2009), “Academic Capitalism and the New Economy. Markets, State and Higher Education”. – U.S.A.: The Johns Hopkins University Press.

4. Clark, Burton R. (2008), "Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformation". IAU PRESS. ISSUES IN HIGHER EDUCATION /Wagon Lane, Bingley BD16 1WA. – U.K.: Emerald Group Publishing Limited. Howard House..
5. [Marginson](#), S., [Considine](#), M. (2000), "The enterprise university: power, governance, and reinvention in Australia". – U.K.: Cambridge University Press.
6. "Cambridge Enterprise commercialising University science". University of Cambridge, U.K. – [Online], available at: [http:// www.enterprise.cam.ac.uk](http://www.enterprise.cam.ac.uk) (Accessed 3 May 2011).
7. "Cambridge Enterprise of University of Cambridge". – [Online], available at: [http:// www.enterprise.cam.ac.uk, enquiries@enterprise.cam.ac.uk](http://www.enterprise.cam.ac.uk, enquiries@enterprise.cam.ac.uk) (Accessed 1 Aug 2011).
8. [Etzkowitz](#), H. (2008), "The Triple Helix: University-Industry-Government Innovation in Action". – New York & London: Routledge, Taylor & Francis Group.
9. Etzkowitz, H. (1983), "Entrepreneurial Scientists and Entrepreneurial Universities in American Academic Science". // *Minerva*, – Vol. 21. – Is. – 2-3. – Pp. 198-233.
10. Etzkowitz, H. (2003), "Research groups as 'quasi firms': the invention of the entrepreneurial university". // *Research Policy*. – Vol. 32. – Is. 1. – Pp. 109-121.
11. Etzkowitz, H. (2004), "The evolution of the Entrepreneurial University". // *International Journal of Technology and Globalization*. – Vol. 1. – No. 1. – Pp. 64-77.
12. *Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovysche Ukrainy v 2013 rotsi : Schorichne Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy* [On the internal and external situation of Ukraine in 2013: Annual Address of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine]. – NISD publishing house, Kyiv, Ukraine, 2013.
13. Grudzinsky, A.O. (2004), "*Proektno-orientirovannyj universitet. Professional'naja predprinimatel'skaja organizacija vuza. Monografija*" [Project-oriented university. Professional entrepreneurial organization of the higher education institution] / A.O. Grudzinsky. – NNGU publishing house, N. Novgorod, Russian Federation.
14. Romanovs'kyj, O.O. (2012), "*Fenomen pidprijemnytstva v universytetakh svitu : monohrafiia*" [The phenomenon of entrepreneurship in universities in the world: a monograph]/ O.O. Romanovs'kyj. –Nova knyha publishing house, Vinnytsia, Ukraine.
15. Romanovs'kyj, O.O. (2012), "*Innovatsijna diial'nist' doslidnyts'kykh pidprijemnyts'kykh universytetiv SShA: Monohrafiia*" [Innovation entrepreneurial research universities in the U.S.: Monograph] / O.O. Romanovs'kyj. – KNUTD publishing house, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2013 р.